

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Наукові записки

Випуск LI

(педагогічні, історичні та фізико-математичні науки)

Київ – 2003

УДК 06
ББК 95.4
Н 34

Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко. – К.: НПУ, 2003. – Випуск LI (51). – 294 с.

**Фахове видання затверджене Президією ВАК України у 1998 р.,
бюлетень № 3 (педагогічні науки), № 2 (історичні та фізико-математичні науки)**

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів навчальних вузів та співробітників наукових установ України, які працюють у галузях педагогічних, історичних та фізико-математичних наук.

Свідectво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (видавнича діяльність, виготовлення видавничої продукції, засновник Міністерства освіти і науки України).

Серія ДК № 1101 від 29.10.2002 р.

Редакційна колегія:

<i>Андрущенко В.П.</i>	– академік АПН і АНВШ України, доктор філософських наук, професор, ректор НПУ імені М.П.Драгоманова (<i>відповідальний редактор</i>);
<i>Дмитренко П.В.</i>	– кандидат педагогічних наук, професор (<i>заст. відповідального редактора</i>);
<i>Андрушишин Б.І.</i>	– доктор історичних наук, професор;
<i>Бондар В.І.</i>	– академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор (<i>заст. відповідального редактора</i>);
<i>Болгарський А.Г.</i>	– кандидат педагогічних наук, професор;
<i>Вовк Л.П.</i>	– доктор педагогічних наук, професор;
<i>Дробот І.І.</i>	– доктор історичних наук, доцент (<i>заст. відповідального редактора</i>);
<i>Даниленко В.М.</i>	– доктор історичних наук, професор;
<i>Жалдак М.І.</i>	– академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
<i>Коришак Є.В.</i>	– кандидат педагогічних наук, професор;
<i>Кузьмінець О.В.</i>	– доктор історичних наук, професор;
<i>Кучменко Е.М.</i>	– доктор історичних наук, професор;
<i>Ляшенко О.І.</i>	– член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
<i>Мороз О.Г.</i>	– академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
<i>Обозний В.В.</i>	– доктор педагогічних наук, професор;
<i>Пасічник Ю.А.</i>	– доктор фізико-математичних наук, професор;
<i>Пастухов В.П.</i>	– кандидат юридичних наук, професор;
<i>Працьовитий М.В.</i>	– доктор фізико-математичних наук, доцент;
<i>Руденко Ю.Д.</i>	– доктор педагогічних наук, професор;
<i>Сергієнко В.П.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
<i>Січкарь Т.Г.</i>	– кандидат фізико-математичних наук, доцент;
<i>Стоян Т.А.</i>	– кандидат історичних наук, доцент;
<i>Трегуб І.Г.</i>	– кандидат фізико-математичних наук, доцент;
<i>Шапошнікова І.М.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
<i>Шкіль М.І.</i>	– академік АПН і АНВШ України, доктор фізико-математичних наук, професор;
<i>Швець В.О.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
<i>Шут М.І.</i>	– член-кореспондент АПН України, доктор фізико-математичних наук, професор;
<i>Чернега П.М.</i>	– кандидат історичних наук, доцент;
<i>Ядренко М.Й.</i>	– доктор фізико-математичних наук, професор;
<i>Ярошенко О.Г.</i>	– доктор педагогічних наук, професор.

Рекомендовано Вченою радою НПУ ім. М.П.Драгоманова

© Редакційна колегія, 2003

© Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, 2003

© Автори статей, 2003

Лаврик Г.В.
Полтавський державний педагогічний університет

ІДЕЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ: ТРАДИЦІЇ І ПОЛІТИЧНІ ВПЛИВИ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Традиція державотворення в Україні, тісно пов'язана з процесом розвитку української юридичної науки, передбачала її гуманістичну спрямованість, роль у регулюванні суспільних відносин, хоч і з певними часовими прогалинами, спричиненими несприятливими історичними умовами.

Тож виявити основні тенденції правового впливу у сфері церковно-релігійного життя України 20-х років ХХ ст., тобто окреслити предмет нашого дослідження, дозволить лише всебічний аналіз досвіду Радянської держави після Жовтневої революції з точки зору зміни характеру ставлення до релігійних цінностей. Цей досвід, що є об'єктом нашої розвідки, доцільно вивчати з урахуванням особливостей розвитку ідеї державної регламентації здійснення свободи совісті в історико-правовій науці ХІХ – початку ХХ ст.

У другій половині ХІХ ст. українські землі були розділені між двома імперіями – Російською та Австрійською. У межах Російської імперії, де доводилося боротися за самозбереження українського народу, на розвиток правової науки значно впливали соціально-революційні гасла. Аналізуючи, приміром, еволюцію поняття свободи совісті, його законодавче закріплення у різних країнах та значення для суспільства, науковці, були єдиними у думці про необхідність реформувати існуючий в Російській імперії порядок у справах релігії, за якого православ'я стало “підпорою трону”. Майбутня політико-правова основа здійснення свободи совісті (за іншою сучасною термінологією – свобода віровизнання) визначалася ними в найбільш популярному на території дореволюційної Росії Енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза й І. Ефрона, названому пропагандистами марксизму на початку 20-х років ХХ ст. “совокупным детищем молодой, но уже дряхлой буржуазии” [1, 206]. Свобода совісті, як і свобода зборів, слова і друку, з'їздів, зібрань, союзів та асоціацій тощо належала тут до тих видів свобод людини, які стосувалися її моральних інтересів. Разом із свободами, що торкалися матеріальних інтересів людини, – як-от свобода від самочинних обшуків і арештів, пересування без дозволу начальства або без паспорта в межах території держави і поза нею, свобода приватної власності, торгівлі, праці й промисловості, – свобода совісті включалася до особистої свободи людини, гарантією якої мала виступати свобода політична. Остання визначалася відповідною організацією державного

ся відповідною організацією державного життя з активною участю в управлінні ним громадян та високим рівнем поваги до людської особистості. Однак і за таких умов найбільш цінна із свобод людини, – свобода совісті підлягала деяким законним обмеженням у тому плані, “що релігії не дозволялося чинити дії, злочинні з точки зору існуючого права, або відмовлятися від дій обов’язкових з цієї ж точки зору” [2, 172, 174].

Можна стверджувати, що такі міркування про залежність вияву різних категорій прав людини, у тому числі і свободи совісті, від інтересів держави, її політики не були чимось випадковим і чужим для української дореволюційної політико-правової думки, обсяг та інтерпретація теоретичних положень і висновків якої мали відповідати підневільному стану та імперським поглядам на політичний статус України. Так, здійснюючи найпершу в Україні розробку проблеми прав людини, український публіцист, історик, літературознавець і громадський діяч Михайло Драгоманов постійно підкреслював, що свобода совісті, право людини сповідувати будь яку релігію або не сповідувати жодної, повна рівність усіх віросповідань невід’ємною частиною політичної свободи, необхідною умовою вільного розвитку суспільства [3]. Нечувано сміливими в умовах неможливості будь-якого руху за політичне чи національне визволення правовими методами були і судження російського і українського історика, етнографа, дослідника звичаєвого права Олександри Єфименко. Викладаючи у першому систематичному довіднику українознавства – великій збірній праці “Украинский народ в его прошлом и настоящем”, матеріал, присвячений українському праву, вона прагнула простежити, як відобразились і до яких відмінностей від права “великоросійського” призвели особливості психології українського народу, головним чином його повага до особистості, прагнення до незалежності, “нелюбов ко всякому вмешательству и боязнь всякой регламентации” [4, 663].

Після першої світової війни і поразки національно-визвольних, державно – самостійницьких змагань українського народу 1917-1920 років його землі знову опинилися в складі інших держав: Східна Галичина і Західна Волинь були загарбані Польщею, Північна Буковина анексована Румунією, Закарпаття приєднане до Чехословаччини, Наддніпрянська Україна стала складовою частиною Радянської Росії. Значна частина національно свідомої інтелігенції – учених, політичних та військових діячів Центральної Ради, гетьманського уряду, Директорії УНР, а також ЗУНР – змушена була залишити батьківщину.

Однак, чимало українських наукових діячів всупереч особливо зневажливому ставленню до національної науки на окупованих землях, матеріальним не-

статкам і політичним обмеженням залишалися працювати на українських землях, котрема тих, котрі донедавна перебували під владою Австрійської імперії. У Галичині, об'єднавшись навколо Правничої комісії історико-філософської секції Наукового Товариства ім. Т.Шевченка (НТШ), Союзу українських адвокатів і Товариства Українських правників продовжували наукову діяльність Кость Левицький, Володимир Вергановський, Микола Лозинський, Степан Баран, Ярослав Левицький, Володимир Левицький та інші українські правники.

Щоправда, роботу з нагромадження та аналітичної обробки правового матеріалу вони здійснювали тепер все частіше спільно зі знавцями загальної, політичної історії та історії державного права. Саме цими дисциплінами також розвивалися вельми цінні для суспільної практики, в нашому випадку юридичної, правові ідеї, зокрема ідеї державного права, філософії права, здійснювався перегляд адміністративного, кримінального, цивільного міжнародного права тощо. Методологічною основою для виокремлення їх, з метою подальшого використання на той момент послужили праці українського історика, суспільно-політичного письменника і громадського діяча В'ячеслава Липинського, визнаного сучасниками "основоположником етично-державницького напрямку і творцем класократичної суспільно-політичної системи", пройнятої "широ релігійними переконаннями та глибокою пошаною до релігії і церкви" [5, 397]. В одному із найважливіших творів української політичної думки ХХ ст. – у "Листах до братів-хліборобів...", написаному у 1919-1926 роках він застерігав, що при виборі політичних методів найбільше шкідливими в політичній практиці є дві утопії. Перша: "що людську природу з її стихійним нахилом до нерівності, до поширення, до влади, до імперіалізму, до руху, до свободи – можна "задня добра людськості" про помочи розуму і свідомої волі обмежити, переробити, урівняти і вовків в ягнят перемінити". Друга: "що "для добра людськості" треба власне "повернути до природи", дати людям повну свободу і увільнити від всяких "політичних і релігійних кайданів" закладені в людській природі чуття, нахили та інстинкти". Автор був свідомий того, що чим більшого поширення ці ілюзії набувають у тій чи іншій нації, "тим більше даних для перемоги в ній має, опира на подражнених елітарних інстинктах пасивних народних мас, комуністична реакція" [6, 373]. Але і вона, на думку В.Липинського, – "нічого не може принести змученому людству..., крім винищення всякої свободи, здержання всякого руху і повної руйни духовної та матеріальної культури..." [6, 373].

За критерій історичної оцінки мислитель пропонував використовувати узгодженість вимог релігії, етики, культури та української державності. При цьому важливу роль у всесвітній і українській історії, у творенні української куль-

тури він відводив церкві, церковній дисципліні, церковній ієрархії, чернцтву, наголошуючи на недопустимості і шкідливості підпорядкування їх будь-яким світським, зокрема національно-державним цілям, рівно як і відокремлення церкви від держави. “Боже і кесареве”, справи церковні й державні, – читаємо у його праці “Релігія й церква в історії України”, – треба розрізняти, Церкву ніхто не сміє підпорядкувати політичним тенденціям, але державна влада, аби добре виконувати своє організаційне, державне завдання, мусить слухати наказів релігії, визнавати авторитет духовної влади і сєї авторитет всіма силами піддержувати” [7, 31].

До того ж на початку 30-х років у колі громадських і церковних діячів греко-католицької церкви висловлювали незгоду щодо поглядів М.Чубатого, за якими “історія українського права кінчиться з кінцем української державності в 1790-их роках” уже тому, що крім права, утворюваного державою і права звичаєвого, існує ще й право церковне, яке може існувати і розвиватися і без своєї державності [8, 170]. В українській греко-католицькій церкві в ХУІІІ-ХХ століттях., на їхню думку, зберігалось й розвивалось своє осібне окреме церковне право. Підставою для усвідомлення цього міг бути успішний розвиток правових ідей, який ті отримали у заснованому 16 грудня 1923 року у Львові Богословському Науковому Товаристві (БНТ), очолюваному отцем, а згодом архієпископом і митрополитом Йосипом Сліпим.

З розумінням і підтримкою з боку Наукового Товариства ім. Т. Шевченка та ряду культурно-наукових інституцій були зустрінуті практичні міркування створення БНТ. Сутність останніх полягала у виразному бажанні вивчати прояви війни і пов’язаних з нею післявоєнних революційних струсів, що принесли за собою поважні зміни в духовній сфері, які в тій чи іншій мірі відбилися й на житті церкви: постанови на рубежах української церковної провінції комуністичної держави з програмою воєнничого атеїзму, поширення сектанства, зродження ідеалу національної церкви, ускладнення відносин між церквою й державою тощо, щоб зуміти якнайкраще їм “протиставитися” [9, 142-143]. (Відновивши наприкінці 1950-их років діяльність за межами України під назвою – “Українське Богословське Наукове товариство”(УБНТ), – товариство одночасно актуалізувало одне з головних своїх завдань, зобов’язавши своїх членів “пильно стежити за релігійним життям і становищем Христової Церкви в країнах комуністичного режиму, зокрема в Україні”, водночас “досліджувати й розвивати справжнє обличчя комунізму” [9, 188]).

У цьому напрямку, відображеному згодом у статутних положеннях товариства, і прагнули працювати з 24 грудня 1923 року у біблійній, філософічно-

догматичній, практично-богословській, з 4 березня 1924 року у історично-правничій секції українські богословські наукові діячі. На унійних з'їздах, академічних вечорах, секційних засіданнях, наукових зборах та на сторінках наукових видань БНТ ("Богословія", "Праці БНТ") і видання, присвяченого церковним та релігійним справам ("Нива") вони репрезентували доповіді, промови, досліді, студії, розвідки, відгуки переважно на церковно-релігійні теми. У Львові, на академічних вечорах, приміром, обговорювалися виступи членів історично-правової секції Йосафата Скрутеня "Церква і держава" (1934 р.), Андрія Іщака "Сучасне безбожництво на Радянщині" (1934 р.), "Упадок церкви на Радянщині" (1937), Миколи Чубатого "Східні і західні впливи в історії української церкви" (1936), члена філософічно-догматично секції Миколи Конрада "Основи марксизму" (1937), "Приватна власність" (1937); у Рогатині – виступ члена цієї секції Гавриїла Костельника "Релігійні фальші новітніх часів" (1936р.) та інші.

Щоправда, деякі з авторів, нехтуючи науковою аргументованістю, навіть коли і побіжно, то в зневажливому контексті розповідали про церковне життя у підрадянській Україні або, не втримуючись, збивалися при цьому на зневажливий тон і пропонували читачеві чи слухачеві вже не виклад подій, а особливий різновид їх шаржування. Це, з одного боку, підриває довіру до викладеного, знижує можливість його використання, хоча, з другого боку, дозволяє зрозуміти настрої в середовищі греко-католицького духовенства, природно опозиційного чи певним чином віддаленого від офіційної ідеології більшовизму.

Згідно з марксистсько-ленінським ученням про державу і право як надбудовні явища, обумовлені базисними економічними відносинами, право, – в юридичному розумінні, – виникає з потреб економічних відносин права власності і мало зникати разом із ліквідацією буржуазної приватної власності як історично розвинутої форми виразу власності взагалі. Пролетаріат як клас, позбавлений засобів виробництва, разом із союзниками отримував свого роду соціальний мандат (підставу, визначену історією) на глибокі революційні перетворення дійсності, тобто "право" – у тому широкому значенні, яке виражає обгрунтованість, виправданість відповідних дій. З точки зору звичної, поширеної сьогодні номенклатури правових явищ таке "пролетарське" ("революційне", "комуністичне") право далеке від права в суто юридичному його значенні, а ближче – до поняття "правосвідомості", тобто суб'єктивних уявлень людей, їх груп про реальне, бажане і допустиме право [10, 482].

Право в указаному значенні проникло і в реальне життя Радянської України 20-их ХХ ст. У фахових довідкових виданнях радянських правників, загаль-

ній і спеціальній юридичній літературі повоєнного десятиліття воно називалося “революційним”, “комуністичним” і досить відверто характеризувалося як “революційна правосвідомість”, і навіть як “революційна доцільність” [11]. Реальний зміст цих категорій майже не потребував якогось більш менш наукового обґрунтування. Він цілком відповідав програмним орієнтирам партії більшовиків, котра з перших років радянської влади визначала характер і зміст послідовної політики використання органів радянської влади задля ліквідації релігійного світогляду та його носіїв в “інтересах якнайшвидшого руйнування класового ладу”, політики, яка, за офіційним поясненням наркома внутрішніх справ УСРР В.А.Балицького, була “весь час направлена на врегулювання взаємин між церквою та державою на підставі відокремлення церкви від держави та встановлення волі сумління” [12, 15]. Авторами ряду публікацій із питань державного будівництва у першій половині 20-х років вона пов’язувалася перш за все з соціально-економічними, політичними і найбільше найчастіше культурними перетвореннями і уявлялася як поступовий процес а наприкінці десятиліття – з намірами якнайшвидше здійснити секуляризацію державно-правових відносин

Їхні аргументи певною мірою перехопили правники, автори численних коментарів українського чинного законодавства, виданих науковими установами міста Харкова. Тодішня столиця Радянської України не залишилась осторонь дискусій середини і другої половини 20-тих років, які точилися між ученими в галузі суспільних і філософських дисциплін з питань співвідношення основних філософських напрямків – матеріалізму та ідеалізму – з політикою, з інтересами певних соціальних груп і класів. Науковці і практики-марксисты, схильні ототожнювати ідеалістичні концепції з політичною реакцією, навіть контрреволюцією, так само як і з релігією, теологією, у ході таких дискусій висловлювалися за посилення боротьби з ними, щоб захистити себе і революційні перетворення [13]. “За останній час серед наукових та професорських кіл, серед буржуазних елементів, – відзначалося у постанові 11-го Всеукраїнського з’їзду рад “На доповідь про стан та перспективи культурного будівництва” від 15 травня 1929 року, – виявилася активізація буржуазних настроїв, ідеалістичних, релігійних течій тощо. Боротьба з цими ворожими проявами мусить стати на чільному місці” [14, 692]. З органами радянської влади співпрацювали науковці, об’єднані навколо очолюваного наркомом юстиції і генеральним прокурором, пізніше наркомом освіти УСРР Миколою Скрипником Українського інституту марксизму-ленінізму (1922-1931рр.), перетвореного постановою ЦК КП(б)У від 28 червня 1931 року на Всеукраїнську асоціацію марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) (1931-1936 рр). Спільно зі співробітниками заснованого при

ВУЦВК рішенням 10-го Всеукраїнського з'їзду рад від 23 березня 1927 року Інституту радянського будівництва і права, яким керував з 1929 року перший секретарем ЦК КП(б)У С.В.Косіор, – відомими партійними і державними діячами Г. Г. Петровським, В.Я.Чубарем та іншими, вони розвивали різноманітні аспекти марксистських поглядів на релігію і церкву. Орієнтиром для них, як і інших практичних працівників науково-дослідних установ, слугували рекомендації щодо вивчення релігійних явищ і інститутів члена ЦК КП(б)У, ректора Комуністичного університету, ректора Державного (у Ленінграді) університету С.К.Мініна, члена ВЦВК і ЦВК СРСР, директора Інституту В.І.Леніна при ЦК ВКП(б) І.І.Скворцова-Степанова, наркома освіти РСФРР, академіка АН СРСР А.В.Луначарського, члена Президії і секретаря ЦК ВКП(б)У, відповідального редактора газети “Безбожник”, журналів “Антирелігіозник” і “Безбожник” Є.М.Ярославського та інших російських партійних і державних діячів, причетних до вироблення стратегії і тактики антирелігійної роботи, спрямованої на повне подолання релігійності в країні.

Їхні праці, активно поширювані в Україні, як і науково-атеїстична література Державного видавництва та його місцевих відділень, вичерпний список якої містять бібліографічні огляди, підготовлені І.Сухоплюєвим та Я.Гланом [15], у супереч установкам ЦК Компартії на серйозне висвітлення ідеї Бога, культу, релігії, містять чимало неперевіраних фактів, необґрунтованих суджень, поспішних висновків.

Класовою, світоглядною упередженістю були позначені і дослідження релігійних явищ та інститутів, здійснювані в післяреволюційні роки в Україні. Серед них наукові та методичні матеріали, опубліковані Київською комісією по дослідженню релігійної ідеології, яка, починаючи з травня 1927 року, діяла при науково-дослідній кафедрі марксизму-ленінізму Академії наук УСРР і при кафедрі історії релігії Українського інституту комуністичної освіти під головуванням професора М.А.Нирчука [16].

Разом з тим, в пореволюційне десятиліття в республіці зберігалися престиж права “взагалі та розуміння необхідності використання його можливостей у вирішенні складних життєвих проблем, що спонукало зобов'язувало українську правову науку до проведення подальших досліджень щодо ряду питань економічної, соціальної та інших сфер суспільної діяльності. Саме у цей час при третьому (Соціально-економічному) відділі Всеукраїнської академії наук (ВУАН (УАН)) розгорнули свою діяльність Комісія для виучування звичаєвого (народного) права України (1918-1934 роки), Комісія для виучування історії західно-руського і українського права (1919-1934 роки), Комісія для виучування

радянського (цивільного) права (1927-1934 роки) [17]. Зауважимо, що в 1924 році через брак коштів Наркоматом освіти УСРР була відхилена пропозиція Академії наук щодо створення при Соціально-економічному відділі ВУАН Інституту для вивчення радянського права. Як засвідчує статут Інституту, його завданням було збирання всіх матеріалів, що відносяться до радянської правотворчості в межах усього Союзу і особливо на Україні, наприклад, законів, декретів, положень, інструкцій, судових рішень, обіжників, постанов з'їздів, а також законопроектів із законодавчими здогадами, мотивами, поясненнями; систематизація та каталогізація зібраного матеріалу в одне суцільне ціле даних, які стосуються того чи іншого питання радянського права; всебічне вивчення відповідних явищ за допомогою анкет, довідок, тощо “з метою виявити вартість і недостатки” законопроектів і діючих законоположень і “дати відповідним відомствам НКЮ та іншим свої здогади” [18, 3].

Плідними були зусилля існуючих наукових установ ВУАН по дослідженню матеріалів “революційних” архівів та газет (вироків революційних трибуналів, газетних відомостей щодо революційного державного права) з метою пошуку аргументів й історико-правових підстав для обґрунтування засад державно-правового життя, традиційно найбільш властивих українському етносу. У цьому нас переконують їхні праці, як ті, що побачили світ у 20-ті – на початку 30-х років [19], переважно до 1928-1929 років, коли в Академії розпочався період репресій, згорання напрямків наукових досліджень, спрямованих на національне відродження, так і ті, що продовжують залишатися в архівних сховищах, сховищах інституту рукопису (далі ІР) та Інституту архівознавства (далі ІА) Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського (далі НБУВ) НАН України. Вони, як і дослідження О. Малиновського «Революційне звичаєве право» (К., 1928), присвячене новим правовим звичаям та традиціям та «Матеріали до історії українського права» (К., 1929), редактовані М.Василенком, засвідчують, що впродовж першого пореволюційного десятиліття церква як інститут задоволення релігійних потреб певної частини населення, яке було віруючим, не виключалася зі сфери дії державних законів.

Навпаки, створення сприятливих (“охоронних”) умов для офіційної ідеології і пропаганди потребувало використання правових норм і інститутів, спочатку для визначення умов функціонування релігійних організацій, а потім для виживання їх з усіх сфер суспільного життя (звісно, у відповідності до сталінської трансформації ідеології).

Література

1. Минин С.К. Философию за борт! // На переломе. Философские дискус-

сии 20-х годов: Философия и мировоззрение / Сост. П.В.Алексеев. – М., 1990. – С.203-209

2. Энциклопедический словарь / Под ред. И.Е.Андреевского; Изд.Ф.А.Брокгауз и И.А.Ефрон: В 54-х т., 86 кн. – С.Петербург, 1890-1907. – Т.29.

3. Див.: “Вольный Союз-Вільна Спілка. Опыт украинской политико-социальной программы. Свод и объяснения М.Драгоманова. –Женева,1884. – С.8; Драгоманів М. Віра і громадські справи // Пам’яті М.Драгоманова: Збірник. – Харків, 1920. – С.88-89.

4. Эфименко О. Обычное право украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем / Под ред.: Ф.К.Волкова, М.С.Грушевского, М.М.Ковалевского, Ф.Е. Корша, А.Е. Крымского, А.А.Шахматова, М.И.Туган-Барановского. – С.Петербург, 1916. – С.648-663.

5. Богословія. – Львів, 1931. – Т.IX. – Кн.4.

6. Липинський В. Повне зібрання творів, архівів, студій. – Т.6: Політологічна секція: Кн.1. Листи до братів – хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму./ Ін-т Східноєвропейських досліджень НАН України, Східноєвропейський дослідний інститут ім. Липинського: Ред Я.Пеленський. – К.: Філадельфія, 1995.

7. Липинський В. Релігія і церква в історії України. – К., 1993.

8. Богословія. – Львів,1932. – Т.X. – Кн. 2.

9. Янів В. Нарис історії Українського Богословського Наукового Товариства (З бібліографією видань). В 45-ліття заснування. // Наукові записки Українського Вільного Університету. – 1967-1968. – Ч. 9-10: На пошану Блаженнішого Архієпископа Кардинала Йосифа Сліпого. У 30-ліття Єпископських свячень та 25-ліття вступлення на Митрополичий престол. – Мюнхен-Рим-Париж, 1969. – С.139-225.

10. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования. – М., 1999.

11. Див.: Стучка П. Законность революционная // Энциклопедия государства и права. – М., 1925-1927. – Т.I. – С.1150-1155.

12. Сухоплюєв І. Відокремлення церкви від держави: Збірник законоположень СРСР і УСРР, інструкцій, обіжників і пояснень Наркомвнусправ УСРР // 3 предмовою В.А.Балицького. – Харків, 1929.

13. Минин С.К. Философию за борт! // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / Сост. П.В.Алексеев. – М., 1990. – С.204 – /С.203-209/; Ярославский Е. Можно ли прожить без веры в бога? // Там само. – С.308.

14. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины (далі СУ УССР): Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України 1929. – № 19. – Ч.І. – Ст.156. – С.683-703.

15. Сухоплюев И. Указатель литературы по антирелигиозной пропаганде // Пролетарская мысль. – 1923. – № 3-4. – С.80-93; № 5 – С.61-70; Його ж. Указатель литературы по антирелигиозной пропаганде. – Харьков, 1924; Глан Я. Антирелигиозная литература за 12 лет (1917-1929). – М., 1930.

16. Див.: Культура й релігія. Збірник комісії для дослідження релігійної ідеології. – Харків, 1929; Революція й релігія. Збірник комісії для дослідження релігійної ідеології. – Харків-Київ, 1930. – Кн. 2.

17. Див.: Історія Академії наук. Документи і матеріали: У 3-х т. – Т. 1: 1918-1923. – К., 1993; Т. 2: 1924-1928 рр. – К., 1998; Т. 3: 1929-1933. – К., 1998.

18. Там само. – Т. 2: 1924-1928 рр. – К., 1998.

19. Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права / ВУАН / Ред. М.П.Василенко. – К., 1925. – Вип. 1; К., 1926. – Вип. 2; К., 1927. – Вип. 3; К., 1928. – Вип. 4; Праці Комісії для вивчення звичасового права / ВУАН / Ред. А.Е.Кристер. – К., 1925. – Вип. 1; К., 1928. – Вип.2; Наукові досліді та розвідки Комісії радянського права. Вип. I. Адміністративне право / Ред. А.Е.Кристер. – К., 1929.

*Процик Л.Л.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ 20-Х РОКІВ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕАТРУ ІМЕНІ І.ФРАНКА)

Духовне буття практично кожного європейського народу важко уявити без участі в ньому національного театру. В одних країнах він носить іншу назву, як, скажімо, Національний Королівський театр у Великій Британії. В інших – зберігає своє традиційне ім'я, наприклад, „Комеді Франсез” у Франції, „Бургтеатр” в Австрії, „Королівський театр” у Швеції та ін.

Однак справа не в назві, а в історичному призначенні цього особливого організму – національного театру. Насамперед це означає бути виразником всього того, що притаманне нації, що характерне для неї як цілого, що склалося історично. Цілого, яке постійно розвивається, змінюється, але зберігає себе як ціле. Чи відповідав цій історичній вимозі театр імені Івана Франка впродовж перших

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Бондар В.І.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕНОСУ ДИДАКТИЧНИХ ПОНЯТЬ У СТРУКТУРУ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	3
--	---

Алексєєнко Т.А.

КРИТЕРІЇ СВОБОДИ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ	9
---	---

Андрусь О.І.

З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДУЛЬНО-РІВНЕВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	17
--	----

Артамонова О.Б.

ТВОРЧИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	25
---	----

Білецький О.І.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ШАХОВОЇ ТВОРЧОСТІ	30
---	----

Бойко О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ	40
---	----

Вакуленко В.М.

ЗАСТОСУВАННЯ АКМЕОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ В СИСТЕМІ РОЗВИВАЮЧОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	45
--	----

Вербець В.В.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	52
---	----

Горчакова І. А.

ПРИЙОМИ ЙМОВІРНІСНОЇ ОЦІНКИ ПРАВИЛЬНОСТІ РОЗВ'ЯЗКУ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ	60
--	----

Димитрієв А. С.

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ВНУТРІШКІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ У 50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	64
--	----

Економова Е.К.

АНСАМБЛЕВІ ЯКОСТІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ВОКАЛІСТІВ	70
---	----

<i>Іванова А. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ПОНЯТЬ	74
<i>Ковчина І.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У КАНАДІ	80
<i>Кузнецова О.А.</i> ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СВІДОМОСТІ	91
<i>Куценко Т.М.</i> ПРОБЛЕМИ ЗДІСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДІАГНОСТИКИ РОЗВИТКУ УЧНІВ	100
<i>Лазарев М.І.</i> ІНТЕНСИФІКАЦІЯ МНЕМІЧНИХ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В ТЕХНОЛОГІЯХ НАВЧАННЯ З ІНЖЕНЕРНИХ ДИСЦИПЛІН	105
<i>Лапто В.</i> ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	120
<i>Никитин Г.М.</i> СУЩНОСТЬ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ИДЕАЛА В ПОНИМАНИИ ВИЗАНТИЙСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ	124
<i>Нінова Т.С.</i> БЕЗПЕРЕРВНА ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ	131
<i>Обозний В.В.</i> ПРИНЦИПИ І ФУНКЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	137
<i>Пайкуш М. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ АКАДЕМІЧНОЇ ГІМНАЗІЇ	143
<i>Собко Я.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИДАКТИКИ ІНТЕГРАТИВНИХ КУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ	149
<i>Стефаненко П. В.</i> ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ	156

<i>Гинний В.І.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОЛЕКТИВНОЇ РОБОТИ ПРИ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	165
<i>Харченко Л.П.</i> В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.....	170
<i>Хижна О.П.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	176
<i>Цюприк А.Я.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНОМУ КОЛЕДЖІ.....	185
<i>Шовковий В.М.</i> КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “КЛАСИЧНА ФІЛОЛОГІЯ”.....	190

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

<i>Дробот І.І.</i> ДЕРЖАВНО-СОБОРНИЦЬКА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.	196
<i>Бадах Ю.Г.</i> ФЛОТ СРСР У ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ (1945-1991 РР.).....	213
<i>Кондратенко О.В.</i> СОЦІАЛЬНА ДЕМАГОГІЯ НІМЕЦЬКИХ НАЦИСТІВ В ПЕРІОД ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	218
<i>Лаврик Г.В.</i> ІДЕЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ: ТРАДИЦІЇ І ПОЛІТИЧНІ ВПЛИВИ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	228
<i>Процик Л.Л.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ 20-Х РОКІВ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕАТРУ ІМЕНІ І.ФРАНКА).....	237
<i>Сімперович В.М.</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ В УКРАЇНІ (рубіж 80-х – 90-х рр. ХХ ст.): ОСНОВНІ ГРУПИ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	245

<i>Удовик В.М.</i> ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ КИЄВА В 1941-1943 РОКАХ	251
---	-----

Шипілова Г.В.

ДВІ КОНЦЕПЦІЇ ВИРІШЕННЯ „СХІДНОГО ПИТАННЯ” В РОСІЇ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ І.М.БЕРЕЗІНА ТА В.В.БАРТОЛЬДА	260
---	-----

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Барановський О. М.

ПРО МЕТРИЧНУ ТЕОРІЮ ЧИСЕЛ, ПРЕДСТАВЛЕНИХ РЯДАМИ ОСТРОГРАДСЬКОГО 1-ГО ВИДУ	267
--	-----

Коваленко Г.П., Шуда І.О.

ВПЛИВ КВАДРАТИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДИНАМІКУ ТВЕРДОТІЛЬНОГО ЛАЗЕРА	272
---	-----

Коваль В.В.

ВИПАДКОВІ МНОЖИНИ КАНТОРА ТА ЙМОВІРІСНІ МІРИ ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ	284
--	-----